

lás menete rendszeren az, hogy egy általánosabb bevezetés után, mely az illető iskolanem hivatásáról ad tájékoztatást, össze vannak állítva az összes fontosabb részletek: iskolatörvényekről, tantervről, tanítószemélyzetről, felügyeletről, fizetés- és nyugdíjügyről stb. Itt-ott problematikusabb, illetőleg a fejlődés kezdetén levő iskolanemeknél állást is foglal a szerző jövőjüket illetőleg, így a reformiskolák és a népfőiskola kérdésénél.

Az általános bevezető részek nem igen mélyrehatók, de az adatok összeállítása kielégítő. A könyvecskét mindenestre haszonnal forgathatja az, a ki a mai németországi tanügyről a maga egészében gyorsan akar tájékozódni.

w. j.

Külföldi lapokból.

Az elmúlt évben különösen két kérdés foglalkoztatta a nagy német tanító-egyesület legtöbb körét; egyik: «Milyen jelentősége van a nép művelődésének a nép erkölcsiségére?», a másik: «A művészet jelentősége a nevelésben.» Az elnökség tűzte ki e kérdéseket s a lapokban látható tudósítások és cikkek szerint ugyancsak élénk érdeklődést keltettek vele. A Frankfurtban megjelenő «Rheinische Blätter für Erziehung und Unterricht» 1901. évi VIII—IX. és X. f.-ben *Laass* gerai rector történeti alapokon tanulmányt közöl a *nép művelődésének a közerkölcsiségre való befolyásáról* s eredményképen tíz tételt terjesztett a gerai általános tanító-egyesület juniusi gyűlése elé, mely azokat — egyet módosítva — el is fogadta. E tételeket érdekes itt bemutatnunk.

I. Az egész erkölcsiség alapja az általános emberi jogok elismerése, forrása az igazi felebaráti szeretet, mértéke az érzület s célja az Istenhez való hasonlóság.

II. Erkölcsiség általában: az emberiségre vagy valamely embertársunkra nézve jónak megtételére való elhatározás és ennek végrehajtása. A saját magunk számára jónak a megszerzésére való törekvés és tett akkor erkölcsös, ha végrehajtásakor nem tudjuk, hogy annak embertársainkra nézve rossz hatása lehet.

III. Szűkebb értelemben vett erkölcstelenség minden olyan, a nemi életet érintő tett, melyet a természeti szükség a házasságon belől nem igazol.

IV. A nép erkölcsisége, illetőleg műveltsége főképen a köznépet, a közép és alsó osztályt jelenti. — E pontot a gyűlés így változtatta meg: A nép erkölcsisége minden egyes polgár erkölcsös vagy erkölcstelen érzületéből eredő cselekedetek összessége.

V. Az ember műveltsége: az összes lelki erők egybehangzó fejlett-

sége s a kor műveltségéből annyi, a mennyivel képes az illető korát és ennek a feladatát felfogni, valamint saját életének a célját — a közjó gyarapítását — elérni.

VI. A germán népek története szerint van ugyan általában haladás a közerkölcsiség terén ennek jelentkezési módja és terjedelme tekintetben, de nem lehet bebizonyítani, hogy nemi tekintetben az erkölcsi fel fogás és érzület tisztult volna. A tapasztalható erkölcsi haladást nem a nép fejlődött erkölcsi érzéke és jó akarata okozta, hanem főképen politikai, társadalmi, gazdasági és más befolyás, legkevésbé a nép értelmi emelkedése!

VII. A mai kor az anyagi és értelmi művelődésben való haladás mellett sem mutatja erkölcsi emelkedés jeleit, minthogy a nép általában nem törekszik erkölcsi eszmény megvalósítására; ezt a tényt azonban nem kell az iskola közvetítette népműveltségnek tulajdonítani.

VIII. A nép erkölcsiségének határozott fokozódását csak akkor lehet bizonyosra venni, ha az általános emberi jogot nem csak elméletben, hanem a gyakorlati életben is általánosan elismerik, ha megoldják a társadalmi kérdést, célszerűen megváltozik a társas érintkezés módja s a tudomány és művészet, ez önálló művelődési tényezők igazi céljoknál szigorúan megmaradnak.

IX. A nép igazi művelődése is emeli a közerkölcsiséget, de az erkölcsiség haladásának még sem ez a legerősebb mozgóatója, mert egyoldalu értelmi képzésnek az erkölcsiség emelkedése nem szükségképen való következése.

X. A nép művelődésének a közvetítői előtt az legyen a legfőbb cél, hogy ethikai eszményt teremtsenek a népnek s erkölcsös akarásra képe sítsek. E végre szükséges, hogy

a) minden ember kötelező «művelése» lehetőségig soká tartson;

b) ennek az anyagát a műveltség jelenlegi állapotának megfelelően válaszzák ki és úgy is tárgyalják;

c) a sajtó soha se felejtse el erkölcsi feladatait;

d) a népet általában művelő intézményeket és törekvéseket, mint a népkönyvtárakat, olvasótermeket, népszerű főiskolai tanfolyamokat, közművelődési egyesületeket stb köz- és magánesczközökkel és tettekkel támogassuk.

Tehát ha nem az értelmi művelődés is a legerősebb fejlesztője az erkölcsiségnek, mégis ez az alap.

Érdekes a IV. pont módosítása, mert a nemzet minden egyes tagjának az erkölcsi érzésétől és életétől függőnek mondja a közerkölcsiség fokát. Bizonyára igaza is van abban, hogy így az egyes egyéni fontosságára rámutat. A hamburgi hetilap, a «Pädagogische Reform» is több számban foglalkozik ezzel a kérdéssel, s november 27-iki számában

a kérdésnek éppen azzal a részével, hogy *milyen erkölcsi összefüggésben van az egyes ember az összességgel.* Az egyén benső magatartása az összességgel és annak egyes tagjaival szemben csak akkor helyes, ha felismeri, hogy a társaságnak mit köszönhet; cselekedetei ennek csak akkor válnak hasznára, ha az egyes ember az egésznek a szervezetét és feladatait érti. Ha az egyént a társaságból kiszakítva magára hagyják, csakhamar felismerné, hogy nemcsak anyagi jóléte, hanem minden szellemi, erkölcsi és vallási szükségeinek a kielégítése is a társaságtól függ, minthogy bármilyen legyen mindez, mégis az összességgel való kölcsönhatás közben nyert szellemi műveltségen alapul. Erkölcsi tökéletesedésünk csak a társaságban élés által lehető, általában az egyes és a társaság csupán benső egymásra hatás által fejlődhetik erkölcsileg is. Az egyes csak a fejlődése közben meg-megújuló szellemi ellentéteket kiegyenlítő tökéletesedik; így a társaság is. A kölcsönhatás megértése teszi hajlandóvá az egyes embert a nagy egészért való dolgozásra. Erre azonban nem csupán jó szándék kell, hanem az egész társasági szervezet létfeltételeinek, alkotásának és feladatainak az ismerete. Ez pedig kivált az újabb rohamos fejlődés miatt nem könnyű s csupán határozott ismeretek útján érhető el. Hatása van erkölcsi alakulásunkra a művészetnek, valamint igen nagy mértékben vallási meggyőződésünknek is. Ez utóbbi tekintetben nagy különbség van az egyes emberek között s ezek egész életében is megmarad és érvényesül ez a különbség. Az igazán vallásos ember, ki az élet és a világ rejtvényeiben komolyan és buzgón keresi az igazságot, meg a hívő, ki legyőzve a kétséget s vallási nézeteinek igazságától áthatva, azokba szívesen mélyed el, az ilyenek érzik az erkölcsi tökéletesedésre való benső ösztönt is és az erkölcsi törvénynek önzetlenül szolgálnak. S ezért nem a megtanult vallás, hanem a benső küzdelemmel önállóan szerzett, egyénies vallásosság biztosítja az erkölcsi szabadságot. Hogy pedig erre a képzésnek, a műveltségnek milyen hatása van, arra nézve idézi L. Green, a cikk írója Tews szavait: «Szellemi képzés megismerteti az erkölcsstelen élet veszélyeit s módot nyújt arra, hogy a dolgok összefüggését megérthessük. Az értelem működése a szenvedélyt is lehűti. Emeli az anyagi gyarapodásra, szerzésre való képességet is, mi által a tulajdon veszélyeztetése csökken. Az öntudat emelkedése, a mivel az értelem kiképzése egybefügg, egész sereg gonosz tettől óv meg. Kétségtelen, hogy egyenlő körülmények között mindig a tanultabb, műveltebb cselekszik törvényszerűen és ezzel még akkor is, ha a benső erkölcsi változást nem ismerjük el, a szellemi képzésnek az erkölcsi életre való jelentékeny, bár közvetett hatását állapítottuk meg.»

Ez a fejtegetés is csak oda vezetett tehát bennünket, a hová az előbb ismertetett cikk, hogy az értelem kiművelése, a mi nagy Széchenyinktől annyit hangoztatott «kiművelt emberfő» mégis az erkölcsi

emelkedés alapja. Ez a veleje mindazoknak a határozatoknak, melyeket a «Pädagogische Reform» az egyes tanítógyűlésekről szólva ismertet.

A hamburgi lapban a művészet erkölcs dolgában is nevelő hatására való hivatkozás (máskülönben is könnyen érthető) a hamburgi tanítók külön irányának a megnyilatkozása. Ezek az æsthetikai képzést akarják a nevelésben a középpontba tenni úgyannyira, hogy a hannoveri tanítók gyűlésén *ezzel szemben* szükségesnek látták az iskola keresztyén jellegét hangsúlyozni.

A művészet jelentősége a nevelésben ezek szerint szintén sokak gondolkodásának a tárgya. Hamburgban külön egyesületek van e tanítóknak, mely a művészet nevelés dolgában való jelentőségét hangoztatja. (Lehrervereinigung für die Pflege der künstlerischen Bildung). A tanítógyűléseken mindenütt tárgyalták a kérdést, mely néhány év óta más irányban, a meglévő oktatási-nevelési rendszer némi kibővítése alakjában nálunk is sokszor volt szóban. A Rheinische Blätter egyik közleménye (VII. f.) a tárgyalásokból a következő, csaknem minden gyűlésen elfogadott tételket emeli ki.

I. Az egyoldalúan tudományos képzés az anyagi világnézetnek kedvez (!?) s a művészetnek útjában áll. Több gondot kell tehát fordítani a kedély képzésére.

II. A művészeti nevelés erősíti a jóra és nemesre irányuló ösztönt, korlátozza a nyers, érzéki élvezeteket s emeli a szellemi élvezetekre való képességet.

III. A szép ápolása mintegy szellemi kötelék a nemzet tagjai között, emeli a nemzeti javakon való örömet s minden téren előmozdítja az ipart.

IV. A műtárgyak szemlélése oly nézeteket kelt, melyek képzetek és fogalmak alkotásával az oktatásnak is hasznára szolgálnak, azonkívül nemesítik az érzést s az akaratnak erkölcsi irányt adnak.

V. Az iskolában e művészi szempont, az æsthetikai mozzanat minden tantárggyal együtt jár, kivált a vallástannal, anyanyelvvel, irodalommal, történelemmel, — az írásban, rajzolásban, tornázásban és játékban pedig egyenesen irányadó. E tekintetben nagyon fontos az éneklés, főként a népdalok éneklése.

VI. A képzőművészetnek az iskolai helyiségekben s a szemléleti anyagban több teret kell adni.

VII. Nem arra van szükség, hogy új tárgyaknak a felvételével a művészetek elméleti ismeretét közvetítse az iskola, hanem hogy szép, jó művészetre való szoktatás által a nép minden rétegében képezze az érzéseket s így megalapítsa az élet nemesebb örömeiért való törekvést.

VIII. A népet csak úgy lehet ez irányban igazán kiképezni, ha a tanítótság, mint az ideális javak őrizője és gondozója, az eddiginél nagyobb érdeklődéssel fordul a művészet felé.

Megjegyzí a cikk, hogy a tárgyalások során nem csak ilyen és hasonló nézetek kerültek elő, hanem ellenzők is nagy számmal, kik e modern művészeti mozgalom kívánságait nagyon is messzemenőknek s nem kevésbbé magasaknak tartják. Mi meg hozzátehetjük, hogy bár e mozgalom jó ideje tart s bár egyebek között p. o. a leipzigí Neue Jahrbücher-ben két évvel ezelőtt is volt olyan tanulmány, mely a művészi érzék fejlesztésére, tehát a művészeti nevelésre vonatkozólag határozott újjmutatással szolgált, még mindig azzal végződik a Rheinische Blätter VII. és VIII—IX. füzetében Werkmeister liegnitzi tanítónak e tárggyal, a művészetnek a nevelésben való jelentőségével gyakorlatiasan is foglalkozó fejtegetése, hogy mindaz, a mit mond, nem valami határozott szabályok megállapítása akar lenni, sokkal inkább csak az érdeklődést kívánja felkelteni. Erre tehát Németországban is még mindig szükség van. Épen azért, mert a cél csakugyan nagyon távoli, de nagyon nemes is, óhajtánók, hogy az előbb említett hamburgí egyesület kísérleteiről és eredményeiről kiadott jelentést (Versuche und Ergebnisse der Lehrervereinig. für die Pflege der Künstl. Bildung in Hamburg) hozzáértő egyén alaposan ismertesse. Az az egyesület az alapozást akarja végezni s ennek módja és eredménye nagyon tanulságos lehet. A hamburgiak a művészeti nevelésben a célt, a többi német tanítók a Päd. Reform megjegyzése szerint csak eszközt, bár fontos eszközt látnak.

Az egész mozgalomnak eszményi célja van. Ilyen javakat akarnak gyarapítani. Ezért fogadják igen sokan szívesen. A most többször megnevezett Rheinische Blätter újabb néhány száma szinte tele van olyan cikkekkal, melyek mind a nevelés'eszményi célját hangoztatják. R. Köhler az angol és a német nevelés között von párhuzamot (VII. és VIII—IX. f.) s cikkében minden elismerése mellett is szemére veti az angol nevelésnek az idealismus hiányát. Az iskola célja Pestalozzítól vett bizonyágai szerint is idealis, a német nevelés nagy előnyét épen ebben látja s azért nem kíván a régi, nagy mesterek tanításaitól sem az angolok, sem az amerikaiak gyakorlatias nevelésmódja kedvéért eltérni. Elismeri különben, hogy az annyira fejlett német nevelési rendszernek is nagy javára válik, ha más nemzetek példájából tanulságot merít.

Ugyane lap VIII—IX. füzetében H. Schüller az általános népiskola eszméjét s mai megvalósulását vizsgálja; a VI. és VII. f.-ben E. von Salchow terjedelmesen beszél a nevelésben levő aesthetikai kényszerről, Herbartnak erre vonatkozó tanítását véve fejtegetése alapjául.

A nép műveltségéről szólva mindig eszünkbe kell jutniok az iskolán kívül levő intézményeknek, melyek kivált az iskolai tanulás befejezése után a továbbképzést mozdítják elő. Itt ismét Hamburgról szólunk, a német művelődésnek sok tekintetben nevezetes végváráról. Az imént említettük a hamburgí néptanítók újító törekvésait s az ezeket

támogató «Pädag. Reform» az ottani tanítók társas életéről, önképzéséről, hivatások minél eredményesebb teljesítését illető tanácskozásairól igazán tiszteletre és bizony irigylésre indító képet mutat. Ismerjük aztán a középoktatás terén is Hamburgból, illetőleg a szomszédos Altonából induló újítást s tudjuk, hogy Hamburgban egész sora van a tudományos intézeteknek, melyek ugyan nem alkotnak egyetemet, de annak megfelelő szolgáltatásokat tesznek. Erről a «Münchener medicinische Wochenschrift» 1901-iki 48. száma alapján emlékezünk most meg. Hamburgban a középiskolákon felül álló, de egyetemi szervezet nélküli felolvasásokat tartanak a városi polgárság iskolai főhatóságának a felügyelete alatt. Az első nyilvános előadást 1764-ben I. G. Büsch tartotta s azóta többször szabályozták az előadások ügyét, legutóbb 1900-ban, mikor a tudományos intézetekre vonatkozó törvényt megalkották. E szerint 10 tudományos intézet van : a városi könyvtár, néprajzi muzeum, a hamburgi régiségek gyűjteménye, művészeti és ipari muzeum, csillagvizsgáló, physikai intézet, chemiai intézet, természettudományi muzeum, növénytani kert és a növénytani muzeum. Ezek az iskolai főhatóság külön osztálya alatt állanak, melyhez a polgári tagok közül legalább négynek kell tartoznia. 1883 óta törvény kötelezi e tudományos intézetek igazgatóit, újabban ezek segédeit is nyilvános előadások tartására, azonkívül ily célból más tudósoknak is állandó fizetést adnak s ezeket professoroknak nevezik. Az intézet igazgatói s a professorok «Professoren-Convent der wissenschaftlichen Anstalten» címmel évről-évre magok választotta elnökkel testületet alkotnak. Ennek kötelességei : 1. jelentések és vélemények adása, 2. a tudományos intézetek évkönyvének a szerkesztése, 3. az évi előadások és gyakorlatok tervének az elkészítése. Az állandóan alkalmazottakon kívül más tudósokat is megbizhat a főhatóság előadások és gyakorlatok tartásával. 1895 óta az előadások a tudományok minden ágára kiterjednek, némelyikben minden négy évben egy-egy sorozatot végeznek el ; a főelőadásokat a téli félévben tartják s tanítók, tanítónők részére továbbképző tanfolyamokat rendeznek. Az előadások egyrésze ilyenül szolgál orvosok számára. 1895-től 1901 novemberig összesen 150 szakember (119 hamburgi és 31 vidéki) tartott előadást 4—500 embert befogadó termekben, melyek sokszor szűkek voltak, mert híres tudósok előadásaira 1152—2196 hallgató szeretett volna jegyet kapni ! Olyan eleven szellemi élet van e városban s oly nagy e lakosság tudásvágya, hogy némely régi egyetem is irigyelheti. Hamburg minden tanult emberének a véleményét fejezi ki a tudományos intézeteknek a városi tanácshoz intézett egyik jelentése, mely szerint ezek az előadások a város szellemi életének mindinkább főtényezőjévé válnak s általánosabb, tágabb értelemben ezt az egész szervezetet méltán főiskolának lehet nevezni. Az egész város régen meg van győződve, hogy e felolvasásokban nagyon bő kamatot nyújtó szellemi

tökéje van és ezt meg is becsülik, a mint ezt a hallgatók évről-évre növekvő száma bizonyítja. Az elmúlt (1900.—01) télen 66,447-en voltak a hallgatók. — Nekünk itt Magyarországon szinte képzelhetetlenül nagy szám! Budapestet kivéve mi ezt sehol sem érhetjük el, de adja Isten, hogy ez hova-tovább csak a lakosok számán múljék!

Említsük meg végül, hogy a Rheinische Blätter X. számában rövid, de rokonszenves ismertetést találunk a Budapest főváros közoktatásügyéről kiadott kimutatásról, melynek németre fordításáért köszönetet mond az ismertető, mert «ez a kimutatás olyan szervezetet ismertet meg, melyben utánzásra érdemes dolog is van s bizonyára méltó arra, hogy Magyarországon kívül is ismerjék és méltányolják.» Ritkán esik, hogy ilyet olvashatunk.

i. s.

VEGYESEK.

— A Középiskolai Tanáregyesület évi fölterjesztése. Az idei fölterjesztés három tételt ölel föl, hiven az Egyesületnek azon már megállapított dicséretes szokásához, hogy kisebb jelentőségű dolgokkal nem vonja el a figyelmet a fontosaktól. A tételek: a *felügyelet*, a *zsufoltság* és a *rangsor*. A felügyelet rendezésére nem tesz javaslatot, hanem rámutat azokra a szempontokra, a melyek kielégítését óhajtja. *Pædagogiai vezetést* is kíván a felügyelettől, nem csupán administrálást. Kívánja, hogy a felügyeletnek módja legyen megfigyelni és tudja megítélni a tanárok *tanári* működését, a mitől a buzgóság ébrentartását és fejlesztését várja; utal arra, hogy az ilyenmű méltánylás hiánya miatt kedvetlenség észlelhető a tanári testületekben, a mi a kitünő tanterv és a jó tanárok daczára gátlólag hat a munka eredményességére nézve. A közép-pontban is szervezetni kívánja a tanulmányi vezetést, kiváló szakemberek bevonása és megfelelő hatáskörrel való fölruházása által. — A *zsufoltság* kérdésével, melyről már a régebbi fölterjesztések beszéltek, most röviden végez. Fölsorolja káros hatásait, rámutat a külföldi intézkedésekre (30—40 maximum) és bár annyit kér, hogy a mi törvényünk 60-as maximuma szigoruan megtartassék. Sajnálattal nélkülöztük ennél a pontnál, hogy a fölterjesztés nem tekintett túl a középiskolák körén s nem mutatott rá a *polgáriskolák reformjára*, melynek kielégítő megoldása jelentékenyen enyhítene a középiskolák zsufoltsági baján, még pedig le a legalsó osztályokig, a melyekre kell tulajdonképen gondolni, a mikor zsufoltságról van szó. A *rangsorról* szólva, a fölterjesztés első sorban megköszöni a miniszternek, hogy az 1893. évi IV. tcz. ígéreteit végre valósságra váltotta; azután kifejti, hogy a tanári rangsor beteg rangsor s